

סדר המצוות לספר המצוות של הרמב"ם

מאת: אשר בן-ציון בוכמן

סדר המצוות לספר המצוות של הרמב"ם

בהקדמה לספר המצוות כתב הרמב"ם "שכל המצוות ... הם תרי"ג מצוות. מהן מצוות עשה רמ"ח, מספר אברי גוף האדם, ומהן מצוות לא תעשה שס"ה, והן מספר ימי השנה וכו' כל אבר ואבר אומר לו עשה בי מצוה וכו' כל יום ויום אומר לו לאדם אל תעבור בי עבירה". ולהלן (השורש השלישי) מביא רבינו מהאי דרשת חז"ל ראייה דהני מצוות כולהו לדורות הו, "ומאמרם גם כן כי כל אבר ואבר כאילו הוא יצוה האדם בעשיית מצוה, וכל יום ויום כאילו יזהיר אותו מעבירה, ראייה על היות זה המספר לא יחסר לעולם". והנראה מדבריו דיש בההיא מאמר רעיון הלכתי. כולהו הני רמ"ח מצוות עשה נצרכים להשלמת הגברא דהיינו "תקון הנפש" ו"תקון הגוף" כמו שכתב במורה הנבוכים ג:כז, "מטרת כלל התורה שני דברים, והם תקון הנפש ותקון הגוף. תקון הנפש הוא כדי שישגו להמון השקפות נכונות כפי יכלתם ... תקון הגוף הרי יהיה בתקינות מצבי עסקיהם זה עם זה ... סלוק העושק ביניהם והוא שלא יהא כל אחד מבני אדם רשאי לעשות כחפצו... אלא יכפף למה שיש בו תועלת הכלל.. [ו]להקנות לכל אחד מבני אדם מדות מועילות בחברות כדי שיהו עניני המדינה תקינים". ואף האזהרות באים לאותה מטרה, אלא דשאני האזהרות בזה דאין בהם מעשים המעלים האדם במדרגה ומשלימים אותו, אלא המשל היותר מדויק הוא כאלו העולם, דהיינו היום⁸ מזהיר שלא יכשל בעבירה על ידי תאוות עולם הזה.

ורבינו סידר מצוות העשה לחוד ומצוות הלא תעשה לחוד ולא במנין אחד של תרי"ג, ואפשר דהיה לזה טעם פשוט, דכיון דחז"ל מסרו לנו המנינים של רמ"ח ושס"ה לכן נוח יותר למצא כל מצוה פרטי על ידי רשימה של רמ"ח לחוד ושס"ה לחוד. אבל הנראה, דהיה בזה גם טעם שני, דבזה שהבדילם לשני חלקים מאפשר לו להשתמש בסדרים שונים לשתי הרשימות. אין הסדר של ה"עשים" אותו הסדר שהשתמש לה"אזהרות". למשל, רבינו מביא המצוות השייכים לשביתה בשבת ויו"ט באמצע מנינו (קנב-קע) של המצוות עשה, והוא מביא אסורי מלאכה בהם בסוף האזהרות (שכ-שכט). במשנה תורה שעסק רבינו ב"ענינים", הביא העשין והאזהרות יחד וסידר לפי מה שמתאים לענינים, אבל במנותו מצוות כוון לסדר אחרת ואין הסדר המתאים להעשין הסדר המתאים להאזהרות.

⁸ ובמדרש תנחומא הלשון הוא דהחמה גופה צווחת.

אשר בן-ציון בוכמן מחבר הספרים "ויפגע במקום" (תרגום, תשס"ד—אנגלית) ו"אין מפטירין" (תרגום, תשס"ה—אנגלית).

ויש לדייק גם בזה דהסדר של המצוות היא על פי ה"שם"² של המצוה כמו שהיא נמצא בתורה שבכתב. ובמשנה תורה ביאורו הוא על פי הענינים כמו שהן מבוארים בתורה שבעל פה.³

ונראה דהסדר במצוות העשה מבואר על פי מה שהמשיך רבינו לבאר במורה הנבוכים (ג:כז) בענין שלמות הנפש ושלמות הגוף. "שתי המטרות הללו, האחת בלי ספק גדולה בחשיבותה, והיא תקון הנפש, כלומר מתן ההשקפות הנכונות. והשניה קודמת בטבע ובזמן, כלומר תקון הגוף, והיא הנהגת המדינה ותקינות מצבי כל אנשיה כפי היכולת... שלא תושג המטרה הראשונה כי אם לאחר השגתו השניה". התכלית לכל המצוות, "יסוד היסודות ועמוד החכמות",⁴ היא להשלים האדם עד שיוכל לקיים מצוות "אנכי" ויחוד השם כתקונו, ומתחיל רבינו בהתכלית כמו שהתחיל הקב"ה בעשרת הדברות. ואחרי שמביא רבינו ההשקפות היסודיות הוא מביא כל המצוות שמטרתן לקבוע השקפות האלו בלב האדם. ומשם הוא ממשיך למצוות העשה השני שבעשרת הדברות "זכור את יום השבת לקדשו" שהיא לבסס ההשקפה של בריאת העולם שקראו רבינו שני להשקפת היחוד (מוה"נ ב:יג). ומשם הוא גומר עם העשה האחרון שבעשרת הדברות "כבד את אביך" שהיא היסוד של הקמת ההתקבצות המדינית הנחוץ בעד שלמות הגוף. ולכן המצוה האחרונה היא דיני נחלות (מ"ע רמ"ח) שזה המצוה היסודית להתקבצות המדינית, שבוה שאדם מחליט לעשות לא רק בשביל עצמו אלא אף לצאצאיו הבאים אחריו, זה גורם לו לבנות מה שלא יהנה בו בחייו. הרי מובן דהמצוה הראשונה הוא התכלית והמצוות האחרונות הן הבסיס למה שלפניהם.

ומטרת הלאוים היא גם כזה של העשין להביא שלמות הנפש, אבל אין בקיומם התכלית של שלמות הנפש עצמו אלא רק דבשמירתם יפרוש האדם מהדברים המפסיקים בינו לשלמותו. התחיל רבינו הלאוין מהלאו הראשונה של עשרת הדברות "לא יהיה" שהיא אזרה "מלהעלות על דעתנו שיש אלקות לזולתו יתעלה" (תרגום ר"י קאפח). והמשיך כסדר ב"לא תעשה לך פסל", "לא תשתחוה", "לא תעבדם", "לא תשא" ובמצוות שהן סניפי אסורי עבודה זרה ושמטרתן להפריש האדם מדעות הנפסדות באמונת הא-ל. "וכבר ידעת מלשונות התורה בכמה מקומות כי המטרה הראשונה בכל התורה עקירת עבודה זרה ומחיית עקבותיה וכל דבר השייך לה ... נמצא שכל המצוות אשר נאמרו באזרה על ע"ז וכל הקשור בה או מביא אליה או מתיחס לה תועלתן ברורה לפי שהם

² "ואם אבאר מהם בעת שאזכרם אבאר אותו על צד באור השם" (הקדמה).

³ ויש להעיר דיש אומרים דסידר רבינו המצוות על פי סדר התורה גופה, ובמקומות באמת כן הוא אבל זה מפני שיש סדר של סברא למצוות הנכתבים בתורה.

⁴ היינו לשון רבינו בתחלת משנה תורה. וכנגד הדעות שביאר הרמב"ן (בהגהותיו למ"ע א) דהמצוה היא "אמונה והיא הקבלה דכל המצוות תלוים בה", לפי רבינו המצוה היא "לידע שיש שם אלוך" והיא התכלית לכל המצוות.

כולם להנצל מאותן ההשקפות הרעות המטרידות מכל מה שמועיל בשתי השלימיות".
(מוה"נ ג:כט)

אחר שגמר רבינו אזהרות אלו ששומרים על שלמות הנפש, המשיך בהלאוים המביאים דוקא לשלמות הגוף. ואף שהקדים הקב"ה "לא תרצח" בסדר זה של שלמות הגוף, הנראה שהקדים רבינו "לא תגנב" (רמג) שהוא אזהרה על גנבת נפש, על פי דברי הכתוב "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" דכשצוה הקב"ה בסדר למוד המצוות לבני ישראל התחיל בענין של עבד עברי. וביאר בזה ר"א בן הרמב"ם, "התחיל בדין עבד עברי מפני שהיא מצוה תלויה בגופו של בעל התורה בהיותו נעתק ממדת החרות שהיא השורש שלה ועליה נבנתה התורה". ויסוד זה של חרות האדם דהיינו בחירה חפשית הוא השני בחשיבות לאמונת הא-ל ומפני חרותו הוא אחראי בכל מעשיו. ובתוך גדר זה כלל רבנו כל דינים בין אדם לחברו שבעשרת הדברות. מגוף האסור של "לא תגנב" וסניפיה ממשיך לעניני "לא תחמד ביתו" המביא האדם לגנבה.⁷ אחר כך נמנים הדברים הנכללים תחת "לא תענה" דאף לאו זה הוא כעין גנבה דמפסיד לאחרים. ואחר שגמר כל הדינים השייכים לגנבה הביא הלאו דרציחה ועמה הביא אסורי אכזריות. והשלים הכלל של בין אדם לחבירו בדינים הנוגעים לכח השלטון שהם נצטוו לשמירת וחזוק הגדרים האלו. ולבסוף נסדרים דיני שבת - אבל לא כדרך שמנה במצוות עשה, דשם הגדר היא זכירה דבריאת העולם, אלא בלאוים הגדר העקרי הוא "שמור" דהיינו איסור מלאכה דימי מנוחה - זכר ליציאת מצרים - והם מצרכי הגוף. רק על ידי שביתה ממלאכה ו"מנוחה" יכול אדם להכין את גופו לבא לידי שלמות הגוף ובנין ההתקבצות המדינית התלוי בה.¹ ושני לעניני שביתה מביא רבינו איסורי עריות שמטרתן "רסון גאות תאות המשגל ככל האפשר, ושלא לעשות את הדבר תכלית" (מוה"נ ג:מט). ומסיים רבינו באסורים השייכים דוקא למלך מטעם שביאר רבינו, "שליבו הוא לב כל קהל ישראל" (הל' מלכים ג:ה), ומצוות אלו שלא להרבות סוסים, ונשים, וממון הם הבסיס ולקבוע בלב כל ישראל שאין בכל אלו תכלית האדם, וזהו הבסיס לכל מצוות התורה.

⁷ עי' הל' גולה א:יא-יב.

¹ ע' במוה"נ ב:יג בדבריות ראשונות מדגישים זכירה דהיינו זכירת בריאת העולם ובשניות מזכירים אצל "שמור" יציאת מצרים, וטעם שביתה ממלאכה הוא להתוודות על זה שניתן לנו חרותינו.

מצוות עשה

א. [א-ד] מתחיל רבינו בהשקפות היסודיות - "אנכי", ייחוד, אהבה, יראה - שידיעתם היא תכלית כל המצוות ועשייתם כולו בלב. [ה] תפלה - טעמה, לקבוע אמונות אלו בלב האדם (מוה"נ ג:מד) והיא נקראת עבודה שבלב (הל' תפלה א:א), ונעשית בדבור.¹ [ו-ח] וכו תדבק, להשבע בשמו, והלכת בדרכיו - מצוות לאדם להנהיג חייו בדרך שיקרבו לידעתו ית', ושיקבוע אמונתו בלבו. [ט] קדוש השם - הוא זה ש"אנחנו מצווים לפרסם האמונה הזאת האמיתית בעולם". [י] קריאת שמע - הוא קבלת ההשקפות היסודיות בפה. [יא] תלמוד תורה - הוא משום ש"אם לא תושג ידיעה לא יהא מעשה טוב ולא השקפה נכונה" (מוה"נ ג:לו). ואחר המצוות שיסודם בידעה וביראה,² נמנו המצוות שבספר אהבה - "המחזקים ההשקפות באהבת השם ובמה שצריך להיות בדעת עליו וליחס לו" (מו"נ ג:לו). [יב-טו] תפילין, ציצית, מזוזה - הם סמלים לזכירת השם ותורתו, ושאינו הני מאידך דלעיל בזה דנעשים על ידי מעשה. [טז] הקהל - הוא כמעשה דקבלת התורה על הר סיני, ונעשית "באימה ויראה וגילה ורעדה" (סוף הל' חגיגה) דהיינו באהבה ויראה יחד. [יז-יח] כתיבת ספר תורה על ידי מלך ועל ידי יחיד - קובעים נתינת התורה בתוך האומה זכירה עולמית. [יט] ברכת המזון - היא זכירת השם תמיד בגדר מפרנס כל חי והיא היסוד לרעיון של ברכת ה' בכלל.

ביאר רבינו שעבודת המקדש היא "על דרך מטרה שניה... והפניה לבית לא היה אלא בגלל השגת היסוד הזה, ובשבילו הועברו אותם העבודות לשמו כדי שימחו עקבות עבודה זרה ויתבסס יסוד ייחודו" (מו"נ ג:לב). ולכן אחרי שרשם רבינו המצוות של תפלה ולמוד והדומים להם סידר מצוות של מקדש שהם יסודיות בעבודת ה' אבל למטה מעבודה שבלב ותלויים במעשים ועלייה למקום קדוש. [כ] כנין הכית - נצטוונו בה לעבוד את השם. ועוד כיון דצירף הקב"ה "לא יהיה" ו"לא תעשה לך פסל וכו'" עם הצווי של "אנכי", גם כן מכיון רבינו לכלול בתוך גדר זה של "אנכי" מצוות עשה ששייכים לענינה של "לא יהיה" ו"לא תעשה לך פסל". מטרת המקדש הוא גם כן להרהיקנו מעשיית פסל שרק "אליו תהיה ההליכה". [כא-לא] מורא מקדש והלכות הנמשכים אחריה הם עניני מורא וכבוד³ דמורא מקדש הוה פרט דמורא שמים והוא השלמה לרעיון של "אנכי" שנכתב בו "כי אנכי ה' אלקיך קל קנא". מורא, שימור, ועבד הלוי, קידוש ידים, נרות - ולאחר מצות מורא ושימור דהם בעיקרם גדר יראה, האחרונים הם מצוות בכבוד הבית דהיינו בגדר אהבת ה'.⁴ ברכת

¹ ודברו של אדם קובע מחשבותיו בלבו.

² דק"ש וקדוה"ש ושבועה ודאי כן ואף "העמידה" היא באימה דאף דתפלה נכלל בספר אהבה, זה רק לפי תורה שבעל פה דישי בו גם אהבה, אבל בעיקרו היא יראה.

³ כמו שביאר רבינו במו"נ ג:מה.

⁴ ובזה דומין למצוות של מטרה ראשונה.

כהנים, ולחם הפנים - מראין אמונתנו שהברכה מאת השם,^א ורק במקדש יש עיקר ברכת כהנים דהיא בשם המפורש. קטרת - מטרתו לטהר ולבשם ריח המקדש משום כבודו (מו"נ ג:מה). אש תמיד על המזבח, ותרומת הדשן, ושלוח טמאים - כל אלו מצוות תדירות בקיום וכבודו של בית.

ואחריו מסדר רבינו המצוה [לב] לכבד זרע אהרן - דטעמו "כולה גדולה לקל ית' אחר שהוא לקחם ובחרם לעבודתו", שהוא נכלל תחת מורא מקדש לכבד אף את העובדים ובעיקרו הוא כבוד שמים (מו"נ ג:מה). [לג-לו] ואחריו הוא מסדר הדינים שנכלל בזה בגדי כהונה - ניתנו "לכבוד ולתפארת" של המקדש ועובדיה. נשיאת הארון - דוקא ע"י הכהנים המכובדים. להיות שמן המשחה מוכן - "למשוח בו כל כה"ג שיתמנה".^ב לסדר העבודה ע"י משמרות כדי שתהא העבודה נעשית דרך כבוד. [לז] לטמא כהן למת הוא הגבול עד היכן הוה כבוד ומורא למקדש. ויש להעיר דכמה פעמים הסמיכות בסדר המצוות היא מטעם זה, לבאר הגבול של הרעיון שלמעלה ממנו. [לח] שישא כה"ג בתולה כיון שחשיבותו חמור. ודינים אלו מבוססים על היסוד דמורא המוטלת על הגברא העובד שהוא דין בכבוד שמים.

לאחר זה [לט-נא] מביא רבינו מעשי הקרבנות שהם עבודת השם בגדר "מטרה שנייה" כמו שביארנו, ולשיטתו המצוות של המקדש עצמה הם למעלה בקדושתם מהמצוות השייכים לקרבנות ולפיכך הקדימן, אבל גם מצוות אלו מביאים לשלמות הנפש. תחלה הוא מביא התמידים והמוספים השייכים למועדים דהיינו הקרבנות של הצבור התמידים, כל היותר מצוי קודם.^ג [נב-נד] לחוג כרגל, ראית פנים, שמחת הרגל - כולם קיומם ע"י קרבן יחיד בכל רגל ותדירים ויותר מהמצוות הבאות. [נה-נח] שחיטת ואכילת קרבן פסח ראשון ושני - הבדילו רבינו מקרבנות השייכים לשאר הזמנים דאין הקרבנות קיום במועד גופה אלא קיום כללי^ד רק דנסמך למועד וקיום אכילתו הוא ברגל. [נט-סב] צוויים על מעשי הקרבנות בכלל דהיינו דנקרבים עם תקיעת חצוצרות, ומכן שמונה ימים, ותמימים, ועם מלח [סג-סז] ואחר פירוט הדינים השייכים לכל קרבנות מביא הא שיהיו כל מין ומין נעשה כהלכתה ובזה מסיים עיקר מצוות הבאת קרבנות.

^א וכמו שיש ברכה במצוות של מטרה ראשונה דהיינו ברכת המזון, יש ברכה במצוות של מטרה שנייה.

^ב וביאר רבינו דלמלך מושחין רק דרך עראי, ונראה שזה מד"ס ולכן עיקר מצוות אינו אלא מצוות מורא מקדש.

^ג והתמידים דומין למצוות התמידות בספר אהבה.

^ד ק"פ הוא כעין גרות, לכן יש בו חיוב כרת אף דמצות עשה היא דכמו מילה היא דאינו נכנס לגמרי לכלל ישראל בלי צרוף לכלל ישראל בקרבן זה הכללי של עם ישראל. ואף דקרבן יחיד היא, כיון דבא בכנופיא יש לו דינים של קרבן צבור לדחות את השבת, כמו מילה.

[סח-עג] קרבנות הבאים לכפרת חטא - באים אחרי הקרבנות דלעיל המובאים מטעם עבודה כדי להעלות האדם במדרגה, וקרבנות אלו באים להשיב מי שנתרחק על ידי חטאיו. ומתחילין מחטאות שהן שוגגים גמורים וגומרים באלו – אשם, ועולה ויורד - דבאין אף על מזידין דבזה נתרחק יותר. ובסוף, מצות וידוי שעיקר קיומו בשעת קרבן והיא קיום בקרבן חטאת כפשטות דקרא. ובמשנה תורה נמצא מצוה זו בספר מדע והיא מצות תשובה. וזהו כמו שביארנו לעיל דיש נפקא מינה בין גדר של מצוה דקרא לגדר ענינו של מצוה לפי הסברו של חז"ל. ובמשנה תורה מביא רבינו כל מצוה במקום ענינו על פי תורה שבעל פה וכאן נמצא כל מצוה במקום הראוי למצוה המעורטלת לפי פשוטו. [עד-עז] ואחרי כן נמנים הקרבנות הבאים על אלו שטומאה יוצא מגופן – זב, זבה, יולדת, ומצורע. ומצורע היא בסוף, דריחוקו גדולה מכולם ומושבו מחוץ למחנה. וכל אלו נחשבים מחוסרי כפרה קודם קרבנותם – ובאלו נשלמה כפרתם ונתרין למקדש וקדשיו. [עח-פב] מעשר בהמה, בכור בהמה ואדם - באים בסוף, שחלות קדושתם שייכת אף חוץ למקדש ושלא בזמן הבית דאף במילי דחול יש לקשר עם קדושה. ואין בהם כפרה ויש להם גדר של פדיון המתיר בהתעסקות בחול על ידי מעשה הפרשה לקודש. [פג-פה] ומסיים רבינו סדר מצוות המקדש שהתחיל עם בנין הבית (כ) עם צוויים להביא הקרבנות כזמנם ושלא להביאם למקום אחרת. וזהו כמו שביארנו ששייכים הני מצוות להמצוה של "לא יהיה לך.. לא תעשה", דמענין של עבודת הקרבנות הוא למנוע עבודה בכל מקום ובכל דרך.

נראה דסידר רבינו כאן מצוות השייכות ל"לא תשא", דהוא גם כן מצורף בקרא לדבור של "אנכי".¹⁰ לאחר שביאר המצוות של קדושת קרבנות הבאים במקדש וסיים באלו ששייכת קדושתם אף חוץ למקדש, מביא רבינו היסוד שקדושת השם אינו נפקע אף ביוצא לחוץ דשייך היא בכל מקום וכבוד ומורא שמים שייכים בכל מקום. [פו-צא] פדיון, ותמורה - מיוסדים על הא דאין קדושה מופקעת או מתבטלת. ואכילת קדשים - הוא מצוה לכהנים משום דחל הקדושה אף על החלק דאינו עולה לגבוה. קדשים שנשמאו ושנותרו חוץ לזמנן נשרפים במקום קדוש - משום דעדיין קדושה נשארת בהם. [צב-צה] דיני נדר וניירות - מחדשים שיכול אדם להתפייס בקדושת קרבנות אף במילי דחול. והקדים רבינו דין נזיר דבזה נקרא האדם "קדוש". והביא רבינו נמי דין קרבנות נזירות כאן, אף דבמצורע וזב קרבנותיהם מובדלים מדינם, דאצל נזיר קרבנותיו מהווים קיום בקדושת נזירותו.¹¹ ומסיים רבינו בהפרת נדרים שיש גבול לקדושה וע"י הפרה מפקיעין קדושת פה.

[צו-קה] מנה רבינו מצוות דיני טומאה למצוות בפני עצמן דלא כהרמב"ן. לפי הרמב"ן אין בפרשיות אלו אלא דיני הרחקת מקדש וקדשים ואין טעם לקבוע הטומאות עצמן למצוות. אבל נראה דלרבינו יש גדר של קדושה השייך אף לחולין ולכן מביא מצוות אלו כאן, אף לאחר מצוות נדרים השייכים לחול. כמו שיש ענין של התקרבות לשכינה

¹⁰ מו"נ ב:לא ובהערה 4 של הרב קאפח שם.

¹¹ עי' עשה קיא.

בביאת המקדש, כן יש קצת מענין זה בהרחקת מן הטומאה. ועי' מה שביאר רבינו (הל' טו"א טז:יב) דחסידים הראשונים היו אוכלין חוליהן בטהרה. הרי זהירות מכל מיני טומאה שייכת בכל מקום. הקדים רבינו הטומאות הבאים ממיני חיה דטומאתם קיל, ואחר כך אלו הבאים מגוף האדם. ובגוף האדם הקדים הדברים הרגילים לאדם המטמאים דהיינו נדה ויולדת דטומאתם קיל ואחר כך חולי האדם המטמאים ובסוף טומאה הבאה ממיתת האדם דטומאתו היא הכי חמורה. ובזה מובן למה הרחיק רבינו נדה מזבה. [קח-קיג] אחר הטומאות מנה רבינו כל המצוות של טהרה מן הטומאה. ואף הא דהמצורע מודיע טומאתו לכל הוא בגדר טהרה דמרחק אחרים מטומאה. [קיד-קיח] דיני תשלומי ערכין, ותשלומי מעילה - מחייבים האדם לשלם להקדש במקום שהפקיע קדושה דלא פקע קדושה בכדי ובכל מקום פודין ומחזירים הכסף להקדש. וגם יש בערכין רעיון דיש קדושה בגוף האדם. והשלים רבינו כל הדינים השייכים להקדש בזה [קיט] שנשע רבעי "כלו קדש" ונאכל בירושלים – דיש חלות קדושה על חולין אף בלי מעשה הקדשה. ומצוה זו קשורה למצוות הבאות שבנויית על היסוד של "לה' הארץ ומלואה".

דיני מתנות עניים נכללים תחת "אנכי" על פי סוף הדבור, "עושה חסד לאלפים". ועוד ביסוד מצותם נראה דהם מבוססים על "לא תשא" בזכירה ש"לה' הארץ ומלואה", ונשאר מבעלותו על כל רכוש האדם ולכן צוה ליתן לעניים וכהנים ולוים מחלקו. [קכ-קכד] בראשונה נמנו מתנות עניים מן הקרקע קודם הבאה אל הבית. ובסוף [קכה] בכורים - להביא הראשית לפני ה'. [קכו-קל] תרומות ומעשרות – דהיינו הפרשות מהתבואה המובא הביתה. ומהן לכהן, ללוי, לעני, ולעצמו לאכול לפני ה'. [קלא-קלב] הידוי על המעשר והודאה על הבכורים דענינם לחבר את מעשי הנתינה לתכליתם. [קלג] מצות חלה באה מהעיסה אף דנפקע מהשדה, עדיין שייך בעלותו של הקב"ה, ומצותו על בעל הבית קרוב לאכילה. [קלד-קמ] ושמטה ויובל ביאר רבינו (מו"נ ג:לט) דיש בהם גם הטעם ליתן הספיחים לעניים אלא עיקר דינם לחזק אמונתנו ש"לה' הארץ" ומידו אנו חיינ. והרי המצוות הם להפקיר במחשבה, לשבות במעשיו ממלאכה, לתקוע בשופר לפרסם הדרור של יובל, ולהשיב קרקעות לבעליהם הקדומים, ובסוף מביא רבינו את ספירת השנים הקובעים, דזה פרט במהדר את המצוה כמו התקיעות.

[קמא] שמיטת כספים היא סניף לדיני שמטה ויובל ועל ידו הרעיון של "לה' הארץ" נמשכת לחוץ לארץ ולכסף [קמב-קמה] ונמשכת למיני בהמה וכן למטלטלין במצוות מתנות, וראשית הגג, וחרמים. לאחר שביאר שגם מן הבהמה יש להפריש מביא רבינו המצוות הנוגעים לאכילתם. [קמו-קמח] שחיטה, כסוי הדם, שלוח הקן - מבוססים על האסור צער בעלי חיים לנהוג בחסד אף לבהמה. [קמט-קנב] לבדוק בסימני כשרות גם כן

¹⁷ וזה כעין הידויים למעשרות ובכורים שמובאים לאחר מעשה המצוה.

מצוה לפי רבינו,¹¹ שאף בבשר חולין לא התיר התורה כולם ואף באכילתו אדם נצטווה בזהירות ובדיקה ובקדושה. והרי הל' מאכלות האסורים והל' שחיטה הם בספר "קדושה" של משנה תורה. ובמצוה זה מסיים רבינו המצוות השייכים לדבור של "אנכי" – "כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים".

ב. ביאר רבינו (מו"נ ב:לא) שהיסוד השלישי לאחר "מציאות ה' וייחודו"¹² שהם בדבור של "אנכי" ו"לא יהיה", הוא השקפת בריאת העולם. ושמירת שבת נצטווה זכר לבריאת העולם, לקבוע אמונה בבורא עולם בתוך עם ישראל. ושבת הוא גם כן זכר ליציאת מצרים ככל המועדים, וכולם באים לקבוע בלבנו אמונת הקב"ה, שהוא "הכל יכול" והשגחתו על הכל.

[קנג] "לקדש חדשים ולחשוב חדשים ושנים" נמנה תחלה כמו שנתנה תחלה לפני מצוות שבת שכל קביעת עתים והלוח של עם ישראל התחיל במצוה זו של "החדש הזה לכם". [קנד-קע] שבת וימים טובים ומצוותיהם נמנים כסדרם. ושבת היא מועד כמו בפרשת "אמור".¹³ אבל צריך עיון על הא דמנה שופר באחרונה. ונראה דזה משום שנכתב מצוה רק בספר במדבר דשאר המצוות כבר נכתבו בספר ויקרא אבל שם נקרא ראש השנה רק "זכרון תרועה" (ויקרא כג:כד), אבל גם זה צריך עיון בטעם הדבר. ואפשר לבאר על פי דברי רבינו (הל' תשובה ג:ד) שהטעם בתקיעת שופר הוא לעורר הלבבות לתשובה ושייך הוא לכל ימי התשובה ואינו קיום רק בראש השנה אלא הוא התחלה לכל השנה לעורר לתשובה. והיא מחוברת למצוה שאחריה דהיינו [קעא] מחצית השקל שניתן לכל צרכי צבור מלבד קרבנות ובגדר של "כופר נפשו" וגם כן מדין תשובה וכפרה הוא. ושתי מצוות אלו באות פעם אחת בשנה לעורר על כל השנה. ובמצוות השקלים מסיים רבינו כל המצוות שמטרתם העיקרי היא שלמות הנפש.

ג. מגיע אדם לשלמות הגוף על ידי קבוץ החברה המדינית. ויסוד זה נכלל תחת המצוה של "כבד את אביך ואת אמך" שהמשפחה היא העיקר שממנה נבנה כל שאר קבוצות החברה. ומחצית השקל - היא המצוה המחברת תקון הגוף לתקון הנפש. מצד אחד היא באה

¹¹ אבל לא לרמב"ן, ונדבר על זה להלן.

¹² "שלילת השניות", עי' בהערותיו של הרב קאפח.

¹³ וצ"ע בהא דהביא רבינו מצוות דפסח קודם מצוות שביתה בפסח ואצל סוכות הקדים מצוות שביתה לשאר מצוותיה. ונראה דבפסח מצוותיה מתחילים לפני יום טוב דהרי ביעור חמץ היא בי"ד. ואף שאר מצוותיה דאכילת מצה והגדה הן בלילה והם המשכה מק"פ דמצוה היא בי"ד ולכן מצוות אלו קודמין לשביתה.

ל"כופר נפשו" של היחיד,^{כז} ומצד אחר הוא דין שמשעבוד כל איש לצרכי הצבור, דמחצית השקל אינו ניתן דוקא לקרבנות צבור, אלא לצרכי הצבור בכלל. [קעב-קפא] מצוות לקבוע כל כחות השלטונות; של נביא – "לשמוע לכל נביא ולעשות כל מה שיצוה", ושל מלך, ושל בית דין כדי שיתנהג המדינה בצדק. ושלטונות האלו הם המדרגה העליונה בקביעת עם – ורק בסידורם יתקיים אומה שיגיעו להתכלית הראשונה של ידיעת ה'. ומנה רבינו נביא תחלה דלהיות תחת הדרכת נביא ה' היא התכלית. ואחריו העמדת מלך שעל ידו נקבע עם. ובדיני בית דין מנה תחלה החיוב לשמוע לב"ד הגדול שמקומם בלשכת הגזית, ואחר כך המצוה לקבוע בתי דינים בכל המקומות שבי"ד הגדול נקבע כבר על פי משה רבינו, והמצוה של שופטים ושוטרים הוא לקבוע הסגדה היריות הקבועים. ואחר כך מנה התחייבות על כל אדם לעזור לב"ד לקבוע דין אמת על ידי הגדת עדות ועל ב"ד יש חיוב לשמור על אמיתת העדות בחקירת העדים ובענשם עדים זוממין. ואף עגלה ערופה מטרתו לפרסם הרציחה לעורר בני אדם כדי שיבאו ויעידו (מו"נ ג:מ).

עתה מביא רבינו מצוות של קביעת יישוב, בפרט בארץ ישראל. צריכים בה [קפב] לערי מקלט לגלות המסכנים, ומצוה זה מצרפת את דיני בית דין ושמירתם על הצדק לדיני קביעת היישוב. וכל אלו המצוות מוטלות על הצבור בעד הנהגת המדינה. [קפג] ערי לויים – שהלויים המלמדים תורה, ייקבעו בין כל השבטים. [קפד-קצג] יש חיוב להסיר המכשולים והסכנות מכל מושבותינו, ולאבד ע"ז, ובא"י יש מצוה לרדוף אחריה שלא יהא למכשול, ולאבד עיר הנדחת שאנשיה גם כן נחשבים מכשול לכלל ישראל. ועתה מונה רבינו כל מלחמות מצוה שהן ביד המלך. ואף זכירת עמלק נמנה כאן והיא כדי "לעורר הנפשות במאמרים להלחם". וכל גדרי מלחמה נמנים עם המלחמות. ומטרת המלחמה הוא להגן על יושבי המדינה, ולהכין צרכיהם, ולטהר ארץ ישראל מע"ז (עי' עשה קפז). ולכן נמנה מלחמת ז' עממין מיד אחר הריגת עיר הנדחת שז' עממין הם "שרש עבודה זרה". והמצוות האחרונות הן תוכחת החיילים על פי כהן המשיח וטהרת מחנה המלחמה. "והיה מחניך קדוש" הוא היסוד וגם התכלית בקבוץ המדיני.

לאחר שרשם רבינו המצוות שעל הצבור שמטרתם שמירה מהיזק גשמי ומהיזק רוחני, מביא המצוות המוטלות על היחידים לאותה מטרה. ובלי אלו אי אפשר ליסד הקבוץ המדיני. והתחיל [קצד] בהשבת גולה שהוא קרוב למצוות שלפניה שהוא עקירת רשע. אבל מיד לאחר מצוות השבת גולה מביא רבינו מצוות צדקה וגמילות חסדים, דשייכים הם כאן דצרכי קביעת מדינה הם "כי לא יחדל עני מקרב הארץ" ורק אם יסייע אחד לחבירו יצליחו בבנין המדינה. "כי תועלתם חוזרת לכל חליפין, דהעשיר היום הוא או זרעו עני למחר, והעני היום הוא או זרעו עשיר למחר" (מו"נ ג:לה). [קצה-רד] צדקה, והנהגה

^{כז} ורבינו מביא הלכות שקלים בספר זמנים עם שאר המועדים.

כחסד לעבד, ולעני, וללוות לישראל דהיא הדרגה המעולה בצדקה, אבל לא לשל נכרי, והחסדים לשכיר, ולחבירו במשאו ובאבדתו - כולם מצוות לקבוע שלמות הגוף ולבנות התרבות היהודי. [רה] להוכיח חבירו - הוא גם מענין של חסד דלא יאמר "אם יחטא זולתי מה לי דינו עם אלקיו", אלא יסייע חבירו אף בענינים רוחניים. [רו-רז] ורבינו מסיים מצוות אלו במצוות של אהבה לאחרים דהאבה צריך להיות הבסיס לכל המצוות שלפניה. [רח] ו"להפליג בצמצומים" של משקלות הוא באחרונה דהפלגה במצות צדק ומשפט הוא היסוד לקבוץ המדיני. ומבאר רבינו במשנה תורה דיציאת מצרים היה על תנאי שיקיימו ישראל מצות משקלות - שהיא ההנהגה בצדק.

לאחר שמנה רבינו דיני השלטון בחיים הצבוריים, הוא מביא [רט-ריא] כבוד ויראה לרבו ולהוריו שתרבות היהודי תלוי על קבלת השררה של שלשלת הקבלה. והנהגת חסד ויושר בחיים המשפחתיים הם המקור (עי' במו"נ) לקביעת הקבוץ המדיני. [ריב-ריג] פרו ורבו, מצוות קדושין דחייב היחיד לבנות את העולם, אבל דוקא בתוך המשפחה, ורק לאחר קדושין יש לו להרבות זרע. [ריד] חייב החתן להתיחד עם אשתו שנה ראשונה - ואין זה תלוי דוקא במלחמה אלא ביאר רבינו דזה צורך לקביעת האהבה בין איש ואשתו לחזק את המשפחה. [רטו] מצווה אדם להכניס את בנו לכלל ישראל בברית המילה. [רטז-רכא] ויש חיובים על איש ליבמתו, לאנוסתו, למפותתו להביאם למשפחתו, אבל צוה התורה בהרחקת יפת תאר שעלול ממנה מכשול. ומסיימן [רכב-רכג] כגרושין, וסוטה - שיש מקומות הטעונים הפסק החבור המשפחתי כשהוא מזיק. והביא רבינו סוטה לאחר גרושין לחבר קבוצה זו לשל אחריו שהם גדרי עונשין.

עונשין על הרעה כדי להרחיק בני אדם מעשיית הרעה ההורסת החברה הצבורית, וכשעוברים על איסורים חמורים יש להסירם מן הצבור. "מלך במשפט יעמיד ארץ". [רכד-רלא] מביא רבינו תחלה גדרי העונשין שעל גופו. וראה איך מנה רבינו כאן מצות גלות של הורג בשגגה, מופרד ממצות קביעת עיר מקלט, דשייך כל אחד לקבוצה אחרת על פי דרך סידורו. וסדר העונשין מהקל לחמור. וקבורת מת היא הגבול עד היכן מגיע עונש המיתה, שאין עונשין לגוף לאחר מיתה.²² [רלב-רלה] הנראה דדיני עבדים נכללים עם עונשין שעונש גנבה היא מכירה לעבדות. ועוד דהתכלית בכל קניני עבדות הוא שינוי מהות האדם, וכמו שעונשין ניתנו לטהר הגברא לפני חזרתו לכלל ישראל (מלקות וגלות) או להרחיק מי שאינו ראוי לבא בכלל (מחויבי מיתה), דיני עבד עברי ואמה עבריה הם להחזיר לכלל ישראל את הגנב והעניים, ודיני עבד כנעני הם לקרב הנכרי לבית ישראל ולהרחיקו מייחוסם. וגם יש להעיר דפרשת משפטים מתחיל בדין של עבד עברי, דיסודו הוא דכני ישראל עבדי ה' ולא עבדי בשר ודם ולכן רק שש שנים תעבוד ואחרי כן יצא לחרות. ומפני חרותו יש לו אחריות על כל מעשיו ואף על נכסיו. ולכן מנה לאחריו [רלו-רמד] דיני לענוש בממון החובלים באחרים בגופם ויש לכל אחד אחריות על נכסיו לשלם

²² ומטעם זה שייך ה' אבל בספר שופטים.

בעד נזקיו.²⁰ ובסוף הביא השומרים דיש להם אחריות נוספת. וכל אלו המצוות הן בסדר של תוספת אחריות. [רמה-רמו] ובמקח וממכר יש להנהיג על פי מנהגים קבועים ולבא לפני בית דין במקום דיש ספק בדין. והיסוד הוא, להתנהג ביושר עם חברו. והבסיס לקביעת הקבוצה המדינית הוא האחריות שיש לכל יחיד לשמור על נפש חברו והיינו מצות [רמז] *הצלת הנרדף* מן הרודף אחריו להרגו. [רמח] *כדיני נזלות* - רבינו מסיים מצוות עשה. אדם עוסק בבניינו של עולם מפני שהוא בוטח שמה שעשה וקבץ בחייו ימשיך לבנו ולא יאבד אלא שבנו יוסיף עוד על מה שהנחיל לו ובדרך זה יבנה הארץ.

מצוות לא תעשה

א. עיקר הדבר המונע האדם משלמות הנפש הוא הדעות והמעשים של עבודה זרה. [א-ט] *לא יהיה* היא כפירה ביחודו של הבורא עולם ואחריו *לא תעשה*, *לא תשתחוה*, *לא תעבדם* עיקרי איסורי עבודה זרה, והקדים "לא תעשה" ל"לא תשתחוה" אף דאיסור עבודה בודאי חמור יותר מן איסור עשיית פסל, כיון שהקדימה אותה התורה בעשרת הדברות. עיקר האיסור היא ההשקפה הנפסדת של עבודה זרה ושאר האיסורים הם להרחיק אמונה הזאת.²¹ והרי ביאר רבינו (הל' ע"ז פרק א) דהשקפה הזו התחיל בעשיית הפסלים ולפיכך הקדימה אותו התורה ורבינו. בתחלה עבדו הכוכבים על דרך אנוש בדעתם דכזה יעשו רצון בוראם בכבוד משרתיו ורק בעשיית פסלים שכחו הבורא עולם עצמו.²² וגם *מולך*, *אוב*, *וידעוני* - מקדימם רבינו לפי דעתו שהם בעצמם מעשי ע"ז.²³ [י-יג] ומנה רבינו אחרי כן האסור *מהתעסקות ב"העיון וההתאפשרות" של מיני ע"ז* "שיתעורר האדם לבקש" ולעיין בדרך עבודתם. ואחריו הסדיר כל הגדרים הנקבעים להציל מהשקפת ע"ז דהיינו איסור עשיית מצבה, *אבן משכית*, *ואילן במקדש* דהיינו דאין לקחת ממנהגם לעבודת השם כמו שמבאר רבינו בפירושו. אסור [יד] *להשבע בשם ע"ז* - שיש להרחיק שמיעת שם ע"ז. [טו-כא] יש להרחיק *מדיח ומסית* לע"ז בכל היכול ולכן החמיר בדינם יותר מכל עבירות עד שנאסר אף *"מלעזוב לשנא אותו"*. [כב-כה] אסור

²⁰ ויש להעיר דרבינו סידר שור (קרן), בור, כפל דגנב, הבער דהיינו שן ורגל דשור, והבערה דאש – הרי הפריד קרן משן ורגל ובאמצע מביא גנבה דהיינו נזק הנעשית בגוף. ובזה מבואר דעתו ד"הבער" נחשב מין גרמא על ידי האדם דכיון דהזיקו מצוי נחשב פשיעתו גרם הזיקו ולפיכך נכתב "כי יבער איש", וכן היא ב"אש" הנכתב אצלו דחיובו משום "חיצו". והמעין בהל' נזקי ממון יבין דזה באמת שיטת רבינו.

²¹ ע' מו"נ א:לו.

²² וגם ה"הרחקה מעשיית הצורות" – ל"ת ד – נמנה לאחר איסור העשייה.

²³ ע' לשונו כאן בביאור המצוות.

ליהנות מע"ז ולא לבנות עוד את עיר הנדחת כיון שנקבע למקום ע"ז. וצ"ע דהביא רבינו תחלה הלאו על צפוי ע"ז, והאסור על ע"ז גופה הביא בסוף וביניהם הביא האסורים על בנין עיר הנדחת וליהנות מעיר הנדחת. והרי הוא סדר זר מאד. ונראה על פי מה שבארנו בהקדמת דברינו דהסדר בסה"מ היא על פי תורה שבכתב. האיסור הראשון דקרא של "לא תחמוד כסף וזהב עליהם" הוא איסור עמוק בלב האדם של חמוד של "תכשיטיהן" דהיינו היופי של ע"ז, ואיסור זה כולל אף תכשיטי הע"ז שחוץ לגופם למנוע מלהיות נשפע מהיופי בעבודתם. ואחר כך מנה "לא תבנה" דעיר הנדחת דהיא איסור הכולל מה שנתחבר לעובדי ע"ז. ואחר כך האיסור ד"לא ידבק בידך מאומה מן החרם" מאף היות בידינו מה שנתחבר לע"ז. ובסוף "ולא תביא תועבה אל ביתך" מאף "מחבר דבר מע"ז אל ממונו אבל נרחק ממנה ומבתיא ומכל מה שיוחס אליה" [כו-כט] אסור לנבא בשם ע"ז אף בכיון להלכה דבזה מתדבק לע"ז ומאשר כחו, ואף כל נביא כשקר מובא בקרא יחד עם מתנבא בשם ע"ז דבשניהם יש לחשוש מדבוק בדעות הכוזבות של ע"ז דבשניהם נמשך "הנביא" אחרי הבלים שבדה מלבו בין במזיד בין בשגגה. ואח"כ האיסורים מלשמוע לנביא ע"ז ומלירא מנביא שקר, שלא להיות נשפעים מדעותיהם כלל.

ממשיך רבינו עם סייגים שמטרתם הרחקת השקפות ע"ז ומינות. [ל-לח] ובתחלה ביאר הכלל הגדול מללכת בדרכי עכו"ם ובכל מנהגייהם, ואז מביא אותם ההנהגות המבוססות על ע"ז, שכל ההזיות מקורם בע"ז ואסורים בגדר הרחקת ע"ז. הכשוף והדומה לו לפי רבינו כולם דברי הזיה, ולכן כולם נמנים בהלכות עבודת כוכבים (ע"א במו"נ ג:לז). בתחלה מנה העשיות ואחרי כן שאלה בהן. [לט-מה] אף אסור לא תלבש היא "מהמשך אחר חקת הכופרים" שנוהגים מנהגים של נאוף. ולא נלבש כמותם בין בכלאים "שהיו לובשים כומרי ע"ז" ולא להסתפר ולא לגלח ולא לשרט בשרינו כמותם לדמות להם ולהראות כמותם שלא נתערב בהם ונבא ללמוד מעשיהם. ולכן [מו] "הזהירנו משכונ כארץ מצרים לעולם כדי שלא נלמוד כפירתם ושלא נלך בדרכיהם המגונים". [מז] ולא נתור אחרי לבבנו עד שנאמין דעות זרות וגם נכלל בלאו זה שלא נסיר אחרי עינינו דהיינו זנות. ובזה האסור מסיים רבינו האסורים השייכים לנו בעצמיותנו במעשינו ובלבבינו.

ואחר כך נסדר הצווים על הרחקת הכופרים פן נלמד ממעשיהם, ואלו המצוות הן בהנהגותינו עמהם. [מח-נט] לא תכרת כרית עם הכופרים, לא תחיה כל נשמה מו' עממין, לא תחנם, לא ישבו עכו"ם בא"י "פן יחטיאו אותך לי", לא תתחתן בהם, להרחיק עמון ומואב אף בגרותן אבל לא זרע עשו ולא זרע מצרי. [נו-נט] ובסוף מנהג הגדר של מלחמה כנגדם. שלא להשלים עם עמון ומואב בשעת מלחמה דמצד אחד הם אחינו ולכן יש יותר סכנה לידבק בהם ולהיות נשפעים מהם ומצד שני מפני שהם הנהיגו עמנו בשנאה ולא באהוה, אבל אף שאנו מצווים להרחיק הכופרים אין לאבד את אילנותם ושאר רכושם אע"פ שרכוש ע"ז גופה מצווים אנו לאבד. על הכופרים נצטוו ההרחקה אבל לא על רכושם. ובסוף נרשם האזהרה שלא "לירא מן הכופרים בעת המלחמה" דזה הוא הגדר של מלחמת מצוה כנגד אויבי ה'. ומסיים רבינו הקבוצה באזהרה שלא תשכח מה שעשה עמלק שהידיעה הזאת מביא לשנאת הכופרים האלו שהעיד עליהם הכתוב "ולא ירא ה'".

ב. ביאר רבינו דאזהרת חלול השם (סג) ב"עבירה אין תאוה בה ולא הנאה אבל כיון בפעולתו המרד ופריקת עול מלכות שמים הנה זה ג"כ מחלל שם שמים ולוקה. ולפיכך אמר לא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלקיך כי זה מכויין להכעיס בזה הענין ואין הנאה גשמית בזה". ובקבוצה זו כולל רבינו המרד שאין בו הנאת הגוף. ונראה דאזהרות אלו שייכות לדבור "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא", שהוא המקור לכל אזהרות המבוססים בחלול השם שבו הוא מבזה ומשפיל שמו של הקב"ה. [ס-סה] התחיל בברכת השם שהיא עיקר מינות (הל' ע"ו ב:), והקדים שכועת שקר לשכועת שוא לפי מה שביאר שעיקר להכעיס נמצא בשכועת שקר. אזהרה חלול השם, ושלא תנסו ה' דהיינו כמין בטול דבריו, ושלא לאבד כתי השם או שמו - נמנין אחריהם. ובסוף נמנה [סו] "שהזהירונו מעוזב התלוי ללון על עצו כדי שלא יתחדש מזה פרסום ברכת השם", הרי סיים עם מצוה זה שהוא מעין ברכת השם שבו התחיל.

לאחר אזהרות של חלול השם באים [סז-עח] הלכות דמורא מקדש ושמירתן שמטרתן להביא לרוממות שמו יתברך (מו"נ ג:מח). אצל מצוות עשה הקדים מצוות של אהבה, הנמצאים בספר אהבה של משנה תורה. אבל אצל הלאוים הקדים הענינים של יראה דעל ידו פורש האדם מן החטא. וסדר רבינו, מצוות שבמקדש לאחר מצוות שעיקרם בלב ובדבור, מתאים למה שבארנו לעיל על פי המו"נ דעבודת הקרבנות "שניה במטרה" לעבודת הלב. ובמצוות של מקדש הקדים אלו של שמירה וזהירות דעיקרם בכונת הלב. כל איסורי כניסה ועבודה לפסולין להם דינים של מורא. והתחיל ב"מהתעצל בשמירה" הזהירות הגדולה ובוזה דאף הכהן הגדול מצווה בזהירות בכניסתו, וממשיך בהפרשת הפסולין מעבודה ומכניסה ומסיים בהכי פסול דהיינו טמא מלכנס אף בהר הבית.

כיון שיש צורך לבני אדם לצרף מעשי עבודה דגוף לעבודתם שבלב מפני פחיתת מעלתם לפיכך צוה התורה בסדר עבודת הקרבנות אבל מיעט מהם אותם המעשים שמשאיים השם לדבר אחר. וזה ג"כ רעיון היוצא מלא תשא (כמו שבארנו לעיל), שלא יחל אדם קדושה ולא יחליפנו בדבר אחר. [עט-פ] אסורי מזבח אבנים, ומעלות במזבח טעמים משום שאין אף בעבודת הגוף מענין של כעס ומלחמה ולא מנאוף. [פא-פב] האסור כבוי אש מהמזבח - הוא משום שבזה הוא מפסיק בתמידתו וכתב רבינו (עשה כ) דאחד מהטעמים לבנין המקדש דשם תהא "הבערת אש תמיד", והאסור לשנות בקרבנות של העזרה ולעשותם בפנים הוא משום דאין למעט בקדושת הקרבנות ואין להוסיף בהן. ואחר כך נמנו מצוות של משנה קודש לחול הנכללים בגדר של משיא השם לדבר אחר בזה שהוא משתמש במיוחד לשם בעד דברי חול. [פג-פה] אזהרות מעשות שמן המשחה לעצמו, ומלשתמש בשמן המשחה או קטורת לחול [פו-ק] אסור להסיר הכדים מהארון, ולהסיר מקדושת בגדי כהונה, ובמשנה מעשי הקרבנות להביא קדשים בחוץ או להקריב בעלי מומים או של נכרי או של דבש או כלי מלח או של אתנן בפנים דלא נשלם קדושתן ונחשבים כמו

מביא חולין במקום קודש. [קא] ואף אותו ואת בנו דנוהג אף בחולין בעיקרו היא דין קדשים כמשמעות הקרא.¹⁷ [קב-קה] שינויים במעשי הקטרה כמו בשמן זית ולבונה במנחת חוטא ומנחת סוטה נחשבים הקטרה בקדושה חסרה. [קב-קיא] אזהרות כנגד שינויים בקדושה ע"י תמורות ומהפקעת קדושה על ידי פדיון ומכירה, [קיב-קיד] הבדלה בחטאת העוף נחשב שינוי דעשה מעשה עולה בחטאת, וגוה ועבודה בקדשים פוגם בקדושת הקרבן [קטו-קכח] כל שינוי בסדר קרבן פסח נאסר. בתחלה שינויים בהקרבנות, ואז שינויים באכילתו. וכלל בזה מה שאסור בשאר קדשים כעין אסורו של ק"פ דהיינו להותיר בשאר קרבנות ולאפות חמץ בשאר מנחות. והנראה בזה דגדר נותר יסודו בק"פ דדוקא בו אכילתו מעכב ועיקר החשיבות של הקרבן היא באכילתו ושאר אסורי נותר מבוססים על הא דגם בהם יש קיום אכילה. ואיסור חמץ במנחות נובע מהעיקר הנלמד בפסח דחמץ (המרמז לגאווה) בדרך כלל הוא סתירה לקדושה. והענין של אכילה מקשר קבוצה זה לקבוצה הבאה.

[קכט-קנג] אסור לאכול קדשים בחסרון הגוף של טומאה דבזה הוא פוסל את הקדשים, או בחסרון בקדשים עצמן כמו בשנטמא, או לאחר זמנם, או בחסרון מחשבה, דיש גם באכילת קדשים קיום עבודה ואין לשנות בו. ומצוות אלו מאוחרים דגדר אכילת עבודה היא דאף במילי דעלמא יש לקדש מעשינו. ומתחיל באזהרת אכילת קדשים בשינוי, וממשיך בתרומה דהיא קדושה פחותה של קדשי גבולים שאף בהם לא יאכלו על ידי פסולים כיון דבאכילתן גם כן יש קיום עבודת ה', ואז קדשים שדינם ליישרף דכשנפגמה קדושתן על ידי פסול, שריפתם גופה היא קיום מצוותן ואין לשנות לאכלם; ואז דאין לאכול שום קדשים חוץ ממקומן דיש לקשר כל אכילת עבודה למקדש; והסדר רבינו תחלה הנאכלים בירושלים ואחר כך אלו שאין נאכלים אלא בעזרה ובסוף כשר עולה דאינו נאכל כלל דיש מעלות בעבודה וגדר של קדושת עולה שייך רק לחיי רוחני; ואחר כך דאף הנאכלים כמו קדשים קלים בעינן מעשה זריקת דם למזבח להתירן, ואחרי כן דזר לא יאכל קדשים דיש מעלות שאינן שייכות לכל יחיד. ואף הכהנים האוכלים קדשים לא יאכלו בככורים¹⁸ עד שניתרים בהבאה למקדש; ומסיים בזהירות באכילת מעשר שני בקדושה ובשמחה דהיינו שלא באנינות, דדינו של אכילת קדשים היא עבודה בשמחה. ובסוף באיסור טבל דלא ניתן אף חולין בלי הפרשה לקדושה. ולבסוף מביא רבינו הלאוים היוצאים ממצוות עשה של הקדשה והפרשה לקודש, שלא ישנה ולא יאחר במעלה חולין לקודש. [קנד-קנו] כמפריש שלא כסדר במתנות כהונה יש איסור, וכן כמאחר קרבן נדרו

¹⁷ ועי' לעיל דסדר המצוות הן על פי תורה שבכתב. והא דשייך אף בחולין, זה נחשב למוד דרבנן.

¹⁸ אף דנאכל בכל מקום ואינו משלחן גבוה כבשר קרבנות, ולכן הפסיק בינו להא דבבשר קדשים קלים בעינן מתיר.

או כבא למקדש בלי הבאת קרבנו. [קנז] אף אסור לבטל נדרו משום "לא יחל דברו" שמשמעו לחלל מה שהקדיש בפיו ואף דכולל גם כן חולין.

עתה מביא רבינו מצוות הנוגעים לשמירת קדושת כהונה. [קנח-קסב] ומה שנאסר הכהן באיסורי ביאה האלו, הוא משום שמתחלל קדושת כהונתו על ידם.^ט [קסג-קסה] איסורי כניסה למקדש הן שלא יחללו קדושת מקדש, ואיסור יציאה ממקדש הוא שלא יחלל עבודה, ואסור הכהן לטמא גופו שאף חוץ למקדש חייב הוא לעמוד בקדושתו ולא לפגמו. [קסט-קע] ומשום שנתקדשו ליום לעבודת הקודש לפיכך נאסרו מחלוקה בארץ ומן הכזה השייכים לעוסקים בעיקר במילי דחול. [קעא] נאסר לעשות קרחה על המת, ומדנכפלה האיסור אצל ישראלים ואף אצל כהנים נראה דיש במעשה זה ענין של הפקעת קדושה ששייך אף להפקעת קדושת ישראל. ובאלו המצוות האחרונות מצינו דקדושת הגוף שייכת אף ללויים וכן לכל ישראל, ולא דוקא לכהנים ובזה נגמר קבוצת המצוות הדנים בהפקעת ושינוי קדושה הגלויה, ומתחיל למנות המצוות השייכות לקדושה שנייה של כלל ישראל.

אחר שסידר רבינו האזהרות מהפקעת קדושה, סידר האזהרות המביאים לקדושה. כל אדם חייב להדמות להשם יתברך, "מה הוא נקרא קדוש אף אתה היה קדוש" (הל' דעות א:ו). [קעב-קצה] קדושת הגוף בא על ידי הגבלת התאוות (מו"נ ג:מח) ולפיכך מנה רבינו תחלה את המאכלות האסורות. התחיל במינים טמאים, ואח"כ נבלה וטריפה שנהפך היתר לאיסור במיתתו, ואח"כ חלקי מאכלים כשרים שנאסרו, כמו דם, ואח"כ בשר בחלב שהאיסור נגרם ע"י תערובת התרים, ואח"כ איסורים שאינם מחמת מהותם ומינם אלא מחמת דינם כמו חדש, שור הנסקל, וערלה. סידר יין נסך ואכילת זולל וסובא של בן סורר ומורה אחריהם שכל איסורם אינם אלא בתורת סייג שלא יבא להתקרבות לע"ז או לאכילה המביאה לשפיכת דמים. ואחריהם באים [קצו-רט] איסורי מאכלים לזמן כמו בינם כפור וחמץ בפסח^ז דיש לאדם להוסיף קדושה ע"י פרישה יתירה לזמן מועט. ומסיים רבינו בפרישות נזיר לזמן כמו שבאר "שהרי המתרחק ממנו [יין] נקרא קדוש והשווה למעלת כהן גדול בקדושה עד שאינו מתטמא אפילו לאביו ואמו כמוהו". (מו"נ ג:מח)

מסיים רבינו סדר האזהרות המביאים לקדושה המבוססים על "והלכת בדרכיו", כדינים המביאים לידי מדת רחמים,^ח וביאר רבינו במו"נ דמצות צדקה נחשב ממצות בין אדם למקום ד"מה הוא נקרא רחום אף אתה היה רחום" ובכל אלו הכונה שלא יוציא

^ט כמו שמצינו בשם "חללה" ומתחיל רבינו בהפגם הגדולה של זונה ומסיים בהקטנה שכה"ג נאסר אף באלמנה.

^ז חמץ נאסר לגבי הקדש אבל לזמן מועט יש להרחיקו אף בחוץ, ובהאי אסור החמירה התורה אף במשהו ואף לפני פסח מעט ואף מלהמצא ברשותו.

^ח מה הוא קדוש אף אתה קדוש מה הוא רחום אף אתה רחום.

"שמו" שבקרבנו לשוא.²⁶ ולכן סידר כאן מתנות עניים [רי-ריז] שאסור ללקט שארית התבואה אלא יעזבנו לעני. וזה גם כן המשך מהמצוות שלמעלה שנאסרו לבעלים באכילת מה שניתן לעניים. [רטו-ריט] ונראה דהסדיר כאן רבינו אסור כלאי זרעים וכרם על פי מה שביאר דיש בו ענין של ע"ז, דעשו כן לסגולה להרבות יבולם וזה להם במקום מה שבני ישראל מצווים במצוות מתנות עניים להרבות הצלחתם. וממשיך רבינו באזהרות מכלאי בהמה דהרבעתם גם כן נעשת לסגולת ע"ז. ובעשות מלאכה בכלאי בהמה יש צער להחלישים וכן הזהירנו התורה ממנוע הבהמה מאכול מהדבר שתעבוד בו, ששני מצוות אלו ממדת רחמים לבעלי חיים. [רכ-רמב] ביאר רבינו (מו"נ א:לט) שמטרת שמטה ויובל, ודיני הלואות, ודיני עבדים הם מצד חסדי השם על בריותיו. בתחלה סידר שביתה מעבודת הארץ דמצד אחד יתקדש את השנים בשביתתנו ממילי דעולם הזה, ומצד שני תהא מה שתוציא השדה לעניים, וביובל תשוב השדה לבעלים שמכרוהו מדוחקם. ולאחריו סידר [רכט-רמב] החסדים בממונינו, לתמוך הלויים, ולא למנוע ידינו מצדקה, ולמנוע מרבית ולמאחר שכר שכיר, ובסוף מלקחת משכונות מאומללים.

ג. פירשו חז"ל ש"לא תגנב" של עשרת הדברות איירי בפרט בגנבת אדם ולפיכך הקדימו רבינו שלסלק מאדם בחירתו היא ההיזק הכי גדול, וחפשיות האדם הוא היסוד לקביעת התקבצות המדינית שהוא מה שנצרך להביא לשלמות הגוף, כמו שבארנו לעיל (במצוות עשה).²⁷ ומסדר אחריו [רמג-רנ] כל מיני גנבה, דגם שבועת כפירת ממון בכלל גנבה היא שבו הוא מכחיש גנבתו וממשיכו. [רנ-רנג] אף אונאה בדברים נכלל עם אונאת ממון כמו שנכלל עמו בהל' מכירה דדומים בהזיקם. כל מצוות אלו דנים באיסור לסלק זכויות של אחרים. [רנד] אין להשיב לבעלי עבד שכרה לא"י שיש לסייע מי שרוצה לעלות במדרגה ולדבק לעם ישראל. ובוה מסיימין קבוצה שהתחיל באיסור גנבת אדם דסותם באסור להחזיר הבורח ומלהונת אותו. ושאר אסורי עשיית העול באים אחר כך [רנה-רסד] שהן שלא לענות יתום, אלמנה, עבד עברי, אמה עבריה, ויפת תאר, וכל אלו כעין גנבה הן במה שאין אנשים אלו יכולין להגן על עצמם והעובר מאבד כחם ושוויים. וכמו שהשלים התורה את עשרת הדברות עם עברות שהן בלב כן משלים רבינו הכלל של גנבה עם איסורי [רסה-רסו] לא תחמד ולא תתאוה, שצותה התורה בהם כדי שלא יבא להעבירה גופה (עי' סוף פרק א דהל' גולה). [רסז-רסה] אבל אף על האומללים יש איסורים שאף שכיר המותר באכילה נזהר מלהוסיף על היתרו. ומסיים בהוספות התורה על איסורי גנבה, דלהיפך יש חיובי עשיית חסד לחבירו דצותה בהם התורה בגדר לאוים.

²⁶ וזה גם כן מענין של "אנכי" - "עשה חסד לאלפים".

²⁷ ולפיכך התחיל המצוות של פ' משפטים בדיני עבד עברי דיסודו דיוצא בשש דאסור לו לשעבד עצמו לעבדות גמורה.

אסור למנוע מעשיית החסד והנדיבות [רסז-רע] אסור להתעלם מאבידת חבירו, ואסור להתעלם מפריקה עם חבירו.

[רעא-רפג] אסור לעשות עול במדה וכמשקל ואחריה כל האיסורים על הדיינים מלעשות עול במשפט. והתחיל קבוצה זו עם איסורי משקלות הנלמדים מקרא "לא תעשו עול במשפט במדה במשקל" וכו', "שהמודד נקרא דין" (לשון הרמב"ם מהספרא), שהקונה תולה דעתו על המוכר המודד שהמשקלות בידו ובוטח בו ועל אמתתו. ועד היכן מגיע הרחקת העול המוטלת על הדיין? שאף אסור לכבד בעל דין או לרחם על רוצח, או אף לנטות לרעה ע"פ דין אחד שגדר משפט יהודי הוא לדון לכף זכות, ואף להשען על דעת הגדול ממנו נחשב עול. והשלים רבינו הענין של הסרת העול בהא [רפד-רפח] דאין למנות דין שאינו הגון שזה הגדר העיקרי למטרת היושר. ואחריה החיובים על הדיין והקהל להעיד אמת ולדון רק על פי ראייה מובטחת.

לאחר שהשלים הדיינים השייכים להסרת העול המיוסדים על האיסור של לא תגנוב, מביא רבינו הדיינים המיוסדים על לא תרצח ומטרתם מניעת היזק לגוף של חבירו. [רפט-רצא] לא תרצח, ואף ב"ד לא יהרג חשוד בלי ראייה מובהקת של שני עדים. ובתוך מצוות אלו נמצא האיסור על עד "מדבר בדין שהעיד עליו", וצ"ע דאף שנצטוו דוקא בדיני נפשות, מ"מ קשה דהרי אסור לו לדבר אף להציל את הנידון, וא"כ איך שייך לכאן? אלא דהקרא היא "ועד אחד לא יענה בנפש למות" דעיקר מצוה דקרא הוא אזהרה על טענה לחובה. והיינו על פי היסוד דהמנין היא על פי תורה שבכתב ולא על פי תורה שבעל פה. ואחר זה באים [רצב-רצו] פרטים בהריגת רוצח ורודף דמצד חומר אסור רציחה ענשו במיתה.⁷⁷ ואחר זה לאידך גיסא דיש חיוב להציל נפש חבירו. ובא האזהרה [רצז-שא] מלהתירשלה בהצלת נפש וכלל תחתה⁷⁸ אף האיסור לסכן חבירו ואף עצמו ואחריו האיסור להכשיל בעצה דהיינו "לפני עור". ואחריו איסורי חבלה בלי רציחה ולבסוף נזק הגוף על ידי דבור דהיינו לא תלך רכיל.⁷⁹

ואחר כך סידר רבינו דיני המדות [שב-שה] שהזהירנו משנאה, מלבייש, מנקימה, ומגטירה. ואף דיש בהם במקומת גם היזק לאחרים, עיקר דינם אזהרה מדעות (מדות) רעות ולכן מאחרים אותם מהאיסורים דלעיל דאלו שייכים ללב האדם והנשמר מהן לא יבא למעשים רעים. [שו] אסור לקחת קן צפור כדי להחזיק בלבו מדת החסד עד שלא יצער אף העוף, וכמו שביאר הרמב"ן (דברים כב:ו) דאין הכונה מניעת היזק מהעוף אלא קביעת מדת החסד באדם, וכן משמעות כונת רבינו (מו"נ ג:מח). [שז-שט] אסורים של

⁷⁷ ונכלל עמה שלא להרוג האונס דהיינו הגבול בחומר העונש.

⁷⁸ כמו שעשה בהל' רוצח ושמירת הנפש.

⁷⁹ ומיא רבינו בהל' דעות דהיא "כאלו הרגו". ועי' מאמרי בחקירה 12 דאף היא מדה, ובוזה המצוה נתקשר קבוצה זו לקבוצה הבאה.

קציצת צרעת וזריעה כנחל איתן שהם כפירה וסתימת עין מתוצאת מעשיו הרעים, שאלו נגזרים עלינו לעונש על רציחה ולשון הרע¹⁷ והודאת הרשע וקבלת העונש היא תחלת התשובה.

[שט-שי] ומצד אחר עגלה ערופה הוא מצוה על הצבור להתעורר העם על חומר של רציחה ולמצוא הרוצח. ובוזה מתחיל קבוצה חדשה של חיובי הצבור. ולא תחיה מכשפה גם כן משמעו חיוב על הצבור דמטרתו הסרת היזק מכלל ישראל, דתליה על כשוף והזיות מהרסת יסודי המדינה. ואחר כך באים האזהרות שנצטוו לחזק את חיי הצבור ולהעמיד מוסדות הממשלה בעד הנהגת העם. [שיא] מתחיל רבינו בדין "ולא יעבר עליו לכל דבר" הנאמר בחתן, כמו שביאר, לחזק את הקשר בין איש לאשתו בתחלת חייהם ביחד בדברך זה ייסד את חיי המשפחה. ועל לשון רבינו "מהוציא חתן מביתו" שהוא חיוב על הצבור שלא להוציאו, דכך יהיה הנהגת המדינה. [שיב-שיט] אסור לחלוק על בעלי הקבלה של בית דין, ואף על בית דין ונשיא אסור לעשות שנויים בתורה,¹⁸ או לקלל נשיא או דיין,¹⁹ או לקלל או להכות הורים. הקבוצה המדינית תלוי בקבלת השררה דבעלי המסורה ואב ואם הם באחרונה, עקרי בעלי המסורה.

ד. לאחר שרשם רבינו אלו המצוות שמביאים האדם לידי שלמות הגוף על ידי קביעת ההתקבצות המדינית, שהם כולם דינים הנוהגים באדם כחלק מן הצבור, מביא רבינו הדינים שבהם היחיד מביא עצמו לידי שלמות. [שכ-שכט] ומתחיל הוא באיסור הכתובה בעשרת הדברות על מלאכה בשבת, ואחריו האיסור שבשאר ימים טובים. ולמה הביאם כאן ולא בתחלת המנין אצל דיני אמונה כמו שעשה במנותו המצוות עשה? שיש (מו"נ ג: מג, ב: לא) טעם שני במצוות שבת על פי דברות האחרונות של "שמור" שבו מדגיש הקרא דין "מנוחה" זכר ליציאת מצרים. שעל ידי גאולת מצרים נתן לנו הקב"ה חרות ומנוחת הגוף ושלמות הגוף. וכן כל הימים טובים הם זכר ליציאת מצרים.

[של-שסא] איסורי ניאוף המבוססים על "לא תנאף" שבעשרת הדברות נסדרים אחר אסורי מלאכה, שהרדיפה לאחר נשים מטריד האדם ממטרתו בעולם והיא עיקר המונע של שלמות הגוף ושלמות הנפש. וכתב רבינו דקרוכים נאסרים כיון דמצוים לאדם בכל עת אי יתירו אותם ירבה בתשמיש. ולכן הסדיר כל הקרוב קודם. ואחר העריות סידר נדה, דאף תשמיש המותרת יש להרחיק לזמן שלא תהא שטופים בו. [שמו-שנג] ואחר כך איסור אשת איש שנשים של אחרים נאסרו דעל כל אחד לבנות משפחה מיוחד לעצמו. ואחר כך איסורי ביאה עם בהמה ועם אנשים דתכלית ביאה אינו רק להנאה אלא להרבות זרע

¹⁷ שקרא רבינו גרם רציחה.

¹⁸ עי' במשנה תורה דעיקר האיסור הוא על בית דין ונביא.

¹⁹ ואף דאסור של קללת כל אדם נכלל כאן, מהא דיש ג' אסורים על בעלי שלטון, נראה דדרך אדם לקלל את השולט בו (כמו שכתב הרמב"ן על התורה) ושייך זה בכל אדם.

ולבנין משפחה המביא לבנין המדינה. ואף קרבה לעריות נאסר בדרך סייג וקדושה. [שנד-
שסא] וממשיכים בגדר קדושת הנשואים ברחוק ממזרים ובחיוב קדושין לפני היתר אישות
שבזה הוא מעלה את החבור בין איש לאשתו וחיי המשפחה. ואף מחזיר גרושתו הוא מעלה
בנשואין שלא יחליפו אנשים נשותיהם איש באחיו לזמה, ואסור יבמה לשוק לחזק קשר
המשפחתי של אישות, וכן האיסורים לגרש האנוסה ומוציא שם רע הן שלא להתיר בעילות
שלא בתורת אישות. ובסוף שלא התירו בקהל מי שאינו ראוי לזרע שתכלית האישות היא
בנין המשפחה.

אבל באמת יש לפלא כאן וכן במשנה תורה על ששם רבינו דיני מלך בסוף, ובמצוות
עשה לא עשה כן אלא מנה מינוי מלך עם שאר דינים של הקמת סדר המדינה. אלא,
דהשלש אסורים המיוחדים למלך הן הבסיס לקביעת שלמות בין ביחיד ובין בצבור. בזה
מדגיש רבינו היסוד שנצטוו בו המלך בפרט מלסור לאחר לבו כיון ש"לבו לב כל
ישראל". בקיום מצוות אלו ייסד מדינה קדושה ויקבע דעות הנכונות בכלל ישראל, וכמו
שמסיים רבינו במשנה תורה דבזה יזכו כלל ישראל לביאת מלך המשיח. [שסב] אין למנות
מלך אלא מכלל ישראל כיון שלבו לב כל ישראל. [שסג-שסה] לא ירבה המלך לא סוסים,
לא נשים, ולא ממון שיש לו להתרחק מהתאוות וכבוד לקבוע מדות אלו בתוך הצבור.
צריך המלך להיות דוגמה לעמו. והמלך המשיח יביא ימים ד"ולא יהיה עסק כל העולם
אלא לדעת את ה' בלבד" (הל' מלכים יב:ה). ובזה מסיים רבינו המנין שהתחיל ב"אנכי",
המצוה בידיעת השם. ❧